

מבט על, גיליון 753, 8 באוקטובר 2015

ההסלמה בזירה הפלסטינית – משמעויות והמלצות

קובי מיכאל, אודי דקל ואסף אוריון

השבוע האחרון עומד בסימן פיגועי טרור והפרות הסדר בירושלים וביהודה ושומרון, כשברקע ירי רקטות מעזה והתפרצויות של הפגנות מחאה בקרב ערביי ישראל. את תחושת אי-הסדר האלים מנסים רבים להמשיג באמצעות מושג מוכר – אנתרופאדה. אך המשגת ההסלמה כ"אנתרופאדה שלישית" אינה מאפיינת נכונה את ההקשר הנוכחי של האירועים ולפיכך גם את המענה הנכון לו. המציאות הנוכחית מחייבת לזהות את דפוסייה הייחודיים של התופעה ולגבש מענים רלוונטיים.

ריבוי המערכות הרלוונטיות לזירה הפלסטינית – ירושלים, יהודה ושומרון, רצועת עזה וכן המערכות האזורית והבינלאומית – מונעות מכוחות והגיונות שונים, הגם שהן מזינות זו את זו. המאפיין הבולט של המערכות הפלסטיניות השונות הוא טרור, אלימות וחיכוך יזום עם כוחות הביטחון. המאבק על הר הבית ובירושלים מונע מחשש פלסטיני, המוזן בהסתה מתמשכת של הרשות הפלסטינית והתנועה האסלאמית-הפלג הצפוני, מפני כוונה ישראלית, לכאורה, לשנות את הסטטוס-קוו במקום. המערכה בגדה המערבית מתאפיינת בעיקרה בפעולות של בודדים, והיא נובעת מתחושת ייאוש והיעדר תוחלת, שמקורה בחולשת הרשות הפלסטינית ותנועת הפתח ובמשבר הלגיטימציה והמנהיגות שבו הן נתונות. המציינים לשינוי במצבו של מחמוד עבאס עצמו באו לידי ביטוי בנאום הבוטה, שנשא בעצרת הכללית של האו"ם, בנכונותו לקחת סיכונים, תוך אמונה ביכולתו לשלוט בקצב האירועים ובמדרגות ההסלמה, וכן בסירובו לגנות את הפיגועים הרצחניים ביהודה ושומרון ובירושלים. כשהבין כי "הוא רוכב על גב הנמר" הוא קרא להפסקת האלימות. על אלה יש להוסיף את המשבר המתמשך שבו נתון חמאס, זה אשר הוביל את הפלסטינים ברצועת עזה לעימות ב"צוק איתן".

בין המערכות הפלסטיניות מתקיימת דינאמיקה של השראה הדדית, כשהמאבק הלאומי והמאבק הדתי שזורים זה בזה. המצוקה הרב-ממדית ותחושת היעדר מוצא מהמצב הקשה, שבו שרויים העם הפלסטיני והפרט הפלסטיני מעצימות, בהשפעת הסתה מתמשכת ובהיעדר מענה מההנהגה הממסדית, את תודעת המאבק - גם אם, בשלב זה ולרוב, היא באה לידי ביטוי בפעולות של יחידים ולא בפעולות מאורגנות.

מנגנוני הביטחון הפלסטיניים חיים בתוך עמם ומבינים את חולשת הרשות הפלסטינית. כשברקע הטלטה האזורית, הם אינם מפגינים נחישות יוצאת דופן בטיפול בגילויי האלימות והטרור. התנהלות זו, לצד כישלונם של פתח/הרשות הפלסטינית וחמאס – כל אחד מגופים אלה לפי דרכו – לקדם את המצב הלאומי ולשפר את המצב האישי, מרמזת על התפתחותם של כיוונים בעייתיים ומסוכנים והיא אולי עדות נוספת להתפרקות המערכת השלטונית הפלסטינית.

בשלב זה, פיגועי הדקירה והדריסה מתבצעים על ידי מחבלים בודדים, ופיגועי הירי מתבצעים לרוב על בסיס התארגנויות מקומיות, בעוד מרבית האוכלוסייה הפלסטינית אינה מעורבת בתהליכי ההסלמה. ההמונים אינם יוצאים לרחובות ולא נוצרה התקוממות עממית – אנתרופאדה. מגמה זו מציינת מעבר מהיגיון של פעולות ממוסדות להיגיון של פעולות יחידניות, מקומיות ומבוזרות, על יסוד המחשבה, כי המענה למצוקה הוא עצמאי, אישי או מקומי. כך נוצרה תופעה של פעילות רב-מוקדית רחבת היקף, בדומה לתהליכי התפרקותן של המדינות, שחוזה המזרח התיכון בשנים האחרונות. אפשר שתופעה זו הגיעה גם לזירה הפלסטינית.

המלצות למדיניות

את ההמלצות ניתן לסווג לשני סוגי מאמצים: מאמצי ייצוב לטווח הזמן המידי, שהם בעלי אופי ביטחוני-שיטורי; מאמצי ייצוב לטווח הזמן הרחוק יותר, שהם בעלי אופי מדיני. את המאמצים יש להפעיל בשלוש זירות: ירושלים, יהודה ושומרון ורצועת עזה.

בטווח המידי, יש לפעול להרחקתם של מחוללי הפרובוקציות מהר הבית ולייצבו בעזרת אנשי הווקף הירדני, וכן להיערך להפעלת אמצעי סינון ובקרה קפדניים יותר לאחר פתיחה מחודשת של ההר. במקביל, יש לבודד את מרחב העיר העתיקה ולהפעיל אמצעי סינון ובקרה קפדניים בכניסות למרחב ובתוכו. לצד אלו, מומלץ להפעיל מאמץ מיוחד לניטור שיטתי של הרשתות החברתיות, במטרה לאתר בעוד מועד פעילים, מגמות וכוונות, ולפתח יכולות שיבוש וסיכול במרחב של הרשתות החברתיות. את

הפעילות בהר הבית, יש לתאם עם בית המלוכה הירדני וללוות אותה בהסברה. מאמצי תיאום דומים צריכים להתקיים מול מצרים, בנוגע לרצועת עזה. שיקום הרצועה, בטרם תספוג ישראל את תוצאות קריסתן של התשתיות באזור, הוא אינטרס ישראלי חיוני.

מומלץ לפעול להבאת משלחות של אנשי סגל דיפלומטי, מכל השגרירויות והארגונים הבינלאומיים הפועלים בארץ, לסיורים בהר הבית. זאת, על מנת לאפשר התרשמות מקרוב במתרחש ולהבהיר את עמדת ישראל ומדיניותה בנוגע לשמירת הסטטוס-קוו במקום. כמו כן יש להביא בחשבון שהאירועים האלימים באתר ינוצלו על ידי מחוללי הדה-לגיטימציה נגד ישראל ופעילי ה-BDS ולהיערך בהתאם.

בה בעת, יש להפעיל כל מאמץ אפשרי, כדי למנוע פרובוקציות, הן מצד מוסלמים והן מצד יהודים קיצוניים, התורמים להסלמה בהר הבית. חשוב לשפר את מאמצי האכיפה נגד פשיעה לאומנית ואנטי-דתית מצד אזרחי ישראל, כחלק מהמאמץ להפחית לחצים ולשכך את הממד הדתי הגובר של העימות. בראייה ארוכת טווח, ממשלת ישראל חייבת לפעול לשיפור תנאי החיים במזרח ירושלים, כדי לצמצם את התסכול של האוכלוסייה המוזנחת בעיר ואת מצוקתם של צעירים מובטלים, הנוחים להסתה ולהתלהמות, המיתרגמת לאלימות וטרור. במקביל לנוכחות המשטרתית במזרח העיר נדרש לשפר את רמת השירותים לאוכלוסייה הפלסטינית בעיר ולצמצם את הפגיעה בה עקב המצב המתוח בשטח. בגדה המערבית צריכה ישראל להקפיד על המשך התיאום הביטחוני עם מנגנוני הביטחון הפלסטיניים ולהציג דרישות חד-משמעיות לגבי הטיפול במחוללי הטרור והאלימות בשטחי הרשות הפלסטינית. לצד מאמצי התיאום האלה, על ישראל להגביר את המאבק בגורמי טרור בשטחי הרשות. כן חשוב לאפשר המשך עבודה בישראל למספר הפועלים, שאושר לאחרונה, ולא להפסיק את ההקלות בתנועה ובסחר. הכבדת יד שרירותית וגורפת על האוכלוסייה הפלסטינית לא תשרת את האינטרס הביטחוני הישראלי והיא עלולה להעלות את מספרם של מוקדי החיכוך.

מאמצי העיצוב לטווח הארוך אמורים להישען על ההנחה שעבאס – בשל משבר המנהיגות, המאבקים בין הפתח לחמאס ובתוך הפתח ואובדן לגיטימיות להמשך שלטונו – ימשיך לדבוק במאבק מדיני נגד ישראל, לא רק במוסדות הבינלאומיים אלא גם בשטח, עד כדי "הליכה על הסף". ישראל נדרשת לכן לגבש מענים לתרחישים שונים של אובדן המשילות של הרשות – עד לתרחיש קיצוני שממנו היא מבקשת להימנע – קריסתה של הרשות וחזרה לשליטה ישראלית מלאה בשטח ובאוכלוסייה המקומית. לפי שעה, איומו של עבאס "להחזיר את המפתחות", קרי לפרק את הרשות הפלסטינית, לא מומש, אך אפשר שהמפתחות כבר נופלים מידיו. בהקשר זה, יש לחשוב גם על היום שאחרי עבאס, אם במונחי "מי הירשז?" ואם במונחים של המשך התפרקותה של המערכת הפלסטינית על רקע מאבקי ירושה והיעדר מנהיגות ודרך, לצד עלייתם של מוקדי כוח מקומיים. התרחיש של ירידת עבאס מהבמה, גם אם יתממה בוא יבוא, אולי אף כתוצאה מההסלמה הנוכחית.

לצד כל אלה, מומלץ שממשלת ישראל תגבש יוזמות מדיניות לשינוי המצב בשטחי הגדה המערבית, בנסיבות של היעדר סיכוי להסדר קבע. יש להציג מספר מתווים – מהסדרי מעבר, דרך צעדים עצמאיים לעיצוב מציאות של שתי מדינות לשני עמים, עד לרעיונות חדשים/ישנים כגון משטר נאמנות בשטחי הרשות הפלסטינית (אולי בהובלת המדינות הערביות הפרגמטיות). בהקשר זה חשוב לנסות ולנצל את משבר הפליטים בסוריה כדי לשלב פתרונות לשיקום פליטים פלסטיניים במסגרת מאמצים בינלאומיים, שתכליתם תהא להקל על משבר הפליטים במזרח התיכון.

* * *

אמנם, בשלב הנוכחי אין מדובר באנתיפאדה במובן המוכר, אולם ההסלמה הנוכחית, המלווה בהתפוררות הסדר המוסדי ברשות הפלסטינית, טומנת בחובה זרעי התדרדרות ואובדן שליטה. על כן היא מחייבת מענה ישראלי ישיר ועקיף, מידי ומתמשך, פומבי ושאינו מוצהר.

יש לזכור, כי חיכוך גובר בין האוכלוסייה הפלסטינית לכוחות הביטחון הישראליים, לצד מאמצי החתרנות של חמאס נגד הרשות ועל רקע משבר המנהיגות והתפקוד של הרשות הפלסטינית, עלול להסלים את האלימות. עלייה במספרם של צעירים פלסטיניים, הנמצאים מחוץ למעגלי התעסוקה והחינוך ומנותבים למעגלי האלימות, תורמת גם היא להסלמה. לכן, לצד המאמץ הביטחוני למנוע הסלמה נוספת (בשאיפה להובילו בתאום עם גורמי הביטחון הפלסטיניים), על ממשלת ישראל להימנע ממהלכים, שיתפרשו כענישה קולקטיבית של האוכלוסייה הפלסטינית.

בה בעת, על ממשלת ישראל להימנע מלהשלות את הציבור בישראל, כי ביכולתה להביא להפסקה מוחלטת של הטרור. עם כל הקושי הכרוך בדבר, על הציבור בישראל להבין את משמעות המציאות של ניהול סכסוך בנסיבות הקיימות, כשברקע להסלמה באלימות הפלסטינית השראה דתית ורוח הטלטלה האזורית.